دانشنامه علوم مدیریت
جلد ۳، شماره ۱۰، دی ۱۴۰۴

www.lajournal.ir **ISSN : 2981–2070**

صفحه۱-۹

انتخاب شریک، انتخاب رفاه :الگویی برای اولویت‌بندی روابط خارجی با معیار اثر بر رفاه خانوار در تجربه تطبیقی چین و عربستان

سلمان بابایی

دانشجوی دکتری اقتصاد با گرایش اقتصاد بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

sbabaei@majles.ir

چکیده

سیاست خارجی اقتصادی در ایران با معیارهایی سنجیده می‌شود که فاصله محسوسی با سفره خانوار دارند :حجم مبادله، شمار موافقتنامه‌های امضاشده و سطح روابط سیاسی .این مقاله می‌کوشد معیار داوری را جابه‌جا کند و بپرسد هر رابطه خارجی، پس از عبور از ،ساختار داخلی اقتصاد، چه اثری بر قدرت خرید و رفاه خانوار برجای می‌گذارد .با روش مرور یکپارچه‌ساز و تحلیل تطبیقی دو موردی ادبیات تجارت و رفاه، اقتصاد سیاسی وابستگی نامتقارن و پژوهش‌های تازه درباره پاره‌پاره‌شدن ژئواکونومیک جهان در بازه ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۶ بازخوانی شده و در کنار اسناد رسمی چین، عربستان و ایران نشانده شده است .حاصل کار، الگویی است با دو مؤلفه :کیفیت رفاهی خود ،رابطه که با پنج معیار سنجیده می‌شود)پیوند با سبد مصرف خانوار، ظرفیت ارتقای فناورانه و اشتغال‌زایی، اتکاپذیری و ریسک تمرکز هزینه مبادله و شفافیت قراردادی، و پایداری زمانی(، و ضریب تبدیل نهادی که نشان می‌دهد نظام داخلی چه سهمی از منفعت رابطه را به خانوار می‌رساند .ضرب این دو، امتیاز رفاهی رابطه را می‌سازد و چهار گونه رابطه رفاه‌ساز، هدررونده، کم‌مایه و تشریفاتی را از هم جدا می‌کند .مقایسه چین و عربستان نشان می‌دهد تفاوت اصلی این دو کشور با اقتصادهای ناکام، در انتخاب شریک نیست بلکه در وجود سازوکار مشخص و صاحب‌دار برای تبدیل رابطه به منفعت خانوار است؛ چین رابطه خارجی را تابع راهبرد ارتقای صنعتی کرده و هنوز با کاستی سهم مصرف خانوار دست به گریبان است و عربستان رابطه را به شاخص‌های کمی سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ گره زده و در حلقه صادرات غیرنفتی و جذب سرمایه خارجی عقب مانده است .کاربست الگو برای ایران با محک موافقتنامه تجارت آزاد با اتحادیه اقتصادی اوراسیا آزموده و پنج پیشنهاد سیاستی ارائه شده است که محور آن الزام پیوست رفاهی برای موافقتنامه‌های خارجی و تعیین نهاد متولی .پایش است

کلمات کلیدی :روابط خارجی اقتصادی، رفاه خانوار، گزینش شریک تجاری، ظرفیت تبدیل نهادی، مطالعه تطبیقی

مقدمه .۱

در بحث از روابط خارجی، پرسش رایج این است که با چه کشوری باید رابطه داشت .پرسشی که کمتر مطرح می‌شود این است که رابطه با هر کشور، دست آخر چه بر سفره خانوار می‌افزاید یا از آن کم می‌کند .فاصله میان این دو پرسش، فاصله میان دیپلماسی و رفاه است و در اقتصادهایی که سال‌ها با تحریم، نوسان ارزی و تورم مزمن دست و پنجه نرم کرده‌اند، این فاصله هزینه‌ای دارد که خانوار .می‌پردازد

.نمونه تازه و گویا، موافقتنامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا است که در اردیبهشت ۱۴۰۴ به‌طور کامل لازم‌الاجرا شد با اجرای این موافقتنامه، میانگین تعرفه واردات کالا از کشورهای عضو به ایران از حدود ۲۰ درصد به ۴٫۵ درصد کاهش یافت و پوشش ترجیحات به حدود ۹۰ درصد ردیف‌های تعرفه‌ای رسید .از منظر آمار تجاری، این یک توفیق آشکار است .از منظر رفاهی اما پرسش تازه‌ای گشوده می‌شود :کاهش تعرفه تا کجای زنجیره قیمت پیش می‌رود و چه سهمی از آن به قیمت خرده‌فروشی و سبد مصرف خانوار می‌رسد؟ .پاسخ به این پرسش نه در متن موافقتنامه، بلکه در نظام ارزی، ساختار واردات و شبکه توزیع داخلی نهفته است

ادبیات موجود، دو مسیر جداگانه را پیموده است .در اقتصاد بین‌الملل، بدنه نیرومندی از مطالعات به برآورد پسینی اثر آزادسازی تجاری بر فقر و توزیع درآمد پرداخته و کانال‌های دستمزد، قیمت مصرف‌کننده و درآمد دولت را شکافته است .در مطالعات سیاست خارجی ،و اقتصاد سیاسی بین‌الملل، تمرکز بر منطق امنیتی، موازنه و هزینه وابستگی بوده است .آنچه در میانه این دو جریان کمتر ساخته شده الگویی برای تصمیم پیشینی است؛ یعنی ابزاری که به سیاست‌گذار بگوید پیش از امضای موافقتنامه یا گشودن مسیر تازه، کدام گزینه با .احتمال بیشتری به بهبود رفاه خانوار می‌انجامد و چرا

این مقاله همین شکاف را هدف گرفته است .کوشش شده معیار انتخاب رابطه خارجی از حجم مبادله به اثر رفاهی جابه‌جا شود و برای این جابه‌جایی، الگویی دومؤلفه‌ای پیشنهاد گردد که کیفیت خود رابطه را از ظرفیت داخلی برای بهره‌برداری از آن تفکیک می‌کند .برای آنکه الگو در فضای انتزاعی نماند، دو تجربه ناهمگون اما هدفمند بررسی شده است :چین که گزینش شریک را تابع راهبرد ارتقای صنعتی کرده، و عربستان که رابطه خارجی را به سنجه‌های کمی برنامه توسعه ملی گره زده است .انتخاب این دو مورد از آن روست که هر دو کشور در یک دهه گذشته دستگاه نسبتاً منسجمی برای مدیریت سبد روابط خارجی ساخته‌اند، اما مسیرهای متفاوتی را برای تبدیل رابطه .به منفعت داخلی برگزیده‌اند

روش پژوهش .۲

پژوهش از نوع مرور یکپارچه‌ساز است؛ یعنی به‌جای فراتحلیل کمی، مفاهیم و یافته‌های پراکنده در چند بدنه ادبیاتی گردآوری و در یک چارچوب تحلیلی واحد بازسازی شده‌اند .جست‌وجو در پایگاه‌های اسکوپوس، وب‌آوساینس، ساینس‌دایرکت و پایگاه انتشارات نهادهای بین‌المللی با کلیدواژه‌های اثر رفاهی تجارت، توزیع منافع تجارت، پاره‌پاره‌شدن ژئواکونومیک، وابستگی نامتقارن، تنوع‌بخشی شریک و گزینش شریک تجاری انجام شد .بازه زمانی اصلی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۶ بود و آثار کلاسیک تنها هنگامی وارد شدند که مبنای مفهومی .الگو را می‌ساختند

معیار ورود، ارتباط مستقیم منبع با یکی از سه حلقه انتقال اثر رابطه خارجی به خانوار، سنجش‌پذیری ادعا و اتکای آن به داده یا سند رسمی بود .آثار توصیفی صرف و گزارش‌های ترویجی کنار گذاشته شدند .در بخش تطبیقی، افزون بر مقالات داوری‌شده، از اسناد دست اول شامل متن موافقتنامه ایران و اتحادیه اوراسیا، گزارش‌های سالانه سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان، مصوبات شورای دولتی چین در حوزه مصرف و گزارش‌های صندوق بین‌المللی پول و سازمان تجارت جهانی استفاده شد .منطق گزینش دو مورد تطبیقی، بیشترین تفاوت در .ابزار و بیشترین شباهت در هدف بوده است

چارچوب نظری :فاصله میان دسترسی و رفاه .۳

کانال‌های انتقال اثر رابطه خارجی به خانوار .۱-۳

رابطه خارجی به خودی خود رفاه نمی‌آفریند؛ آنچه رفاه می‌سازد عبور منفعت رابطه از چند حلقه داخلی است .مرور ادبیات نشان می‌دهد این عبور دست‌کم از چهار مسیر رخ می‌دهد .نخست، مسیر قیمت مصرف‌کننده که در آن کاهش تعرفه یا هزینه حمل، قیمت

www.lajournal.ir ISSN : 2981–2070

کالای وارداتی و کالای رقیب داخلی را پایین می‌آورد و به‌طور مستقیم بر سبد مصرف اثر می‌گذارد .دوم، مسیر دستمزد و اشتغال که از راه تغییر تقاضای کار در بخش‌های صادراتی و بخش‌های رقیب واردات عمل می‌کند .سوم، مسیر مالیه عمومی که در آن درآمد گمرکی و مالیاتی حاصل از تجارت، تأمین مالی خدمات آموزشی و درمانی را ممکن می‌سازد .چهارم، مسیر بهره‌وری که از دسترسی به نهاده، ماشین‌آلات و دانش فنی می‌گذرد و اثر آن با تأخیر چندساله ظاهر می‌شود.

جمع‌بندی مطالعات موردی کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد سود کلی این چهار مسیر برای خانوارها مثبت است، اما بهره آن میان مناطق و گروه‌های شغلی به‌شدت نامتوازن توزیع می‌شود و برخی مناطق تخصص‌یافته زیان می‌بینند .گزارش تجارت جهانی ۲۰۲۴ شواهدی از این نامتوازنی در برزیل، آفریقای جنوبی، آلمان و چین گرد آورده و نشان می‌دهد آنجا که بازار کار انعطاف کمتری دارد و امکان جابه‌جایی نیرو محدود است، زیان منطقه‌ای پایدارتر می‌شود .پیام این شواهد برای بحث حاضر روشن است :پرسش درست، خوب یا بد بودن رابطه نیست، بلکه این است که کدام خانوار در کدام منطقه از کدام مسیر و با چه تأخیری اثر می‌پذیرد.

وابستگی نامتقارن و هزینه پنهان شریک‌گزینی .۲-۳

هیرشمن هشتاد سال پیش نشان داد ساختار تجارت خارجی، توزیع قدرت را نیز شکل می‌دهد و کشوری که سهم بزرگی از مبادله‌اش نزد یک شریک متمرکز است، در برابر آن شریک آسیب‌پذیر می‌شود .صورت‌بندی معاصر همین ایده، مفهوم وابستگی متقابل ابزارگون‌شده است که توضیح می‌دهد چگونه گره‌گاه‌های شبکه‌های مالی و اطلاعاتی جهانی به اهرم اجبار بدل می‌شوند .از منظر رفاهی، نکته مهم آن است که هزینه این آسیب‌پذیری در ترازنامه دولت ثبت نمی‌شود؛ در قطع ناگهانی واردات دارو یا نهاده و در جهش قیمت، به خانوار منتقل می‌شود.

داده‌های تازه این نگرانی را جدی‌تر کرده‌اند .برآوردهای مبتنی بر الگوی جاذبه نشان می‌دهد از آغاز جنگ اوکراین، جریان تجارت میان بلوک‌های ژئوپلیتیکی دور از هم حدود ۱۲ درصد و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم حدود ۲۰ درصد نسبت به جریان درون‌بلوکی کاهش یافته است، در حالی که گروهی از کشورهای ناهم‌پیمان در نقش رابط میان بلوک‌ها اهمیت روزافزون یافته‌اند .مطالعه دیگری هزینه سیاست دوست‌گزینی در زنجیره تأمین را برای اقتصادهای در حال ظهور سنگین برآورد کرده است .جمع این شواهد، معیاری را که در الگوی این مقاله با عنوان اتکاپذیری و ریسک تمرکز آمده، از یک ملاحظه امنیتی به یک متغیر رفاهی ارتقا می‌دهد.

الگوی پیشنهادی :گزینش رفاه‌محور روابط خارجی .۴

منطق الگو بر یک تفکیک ساده استوار است .آنچه رابطه خارجی در اختیار کشور می‌گذارد، دسترسی است؛ آنچه خانوار احساس می‌کند، رفاه است؛ و میان این دو، ساختار داخلی اقتصاد ایستاده است .بنابراین ارزیابی هر گزینه رابطه، حاصل‌ضرب دو چیز است :کیفیت رفاهی خود رابطه، و توان نظام داخلی در تبدیل آن کیفیت به منفعت ملموس.

$$W_j = \kappa \times \Sigma \left(w_i \times s_{ij} \right)$$

از ضرب ضریب تبدیل نهادی در مجموع وزنی امتیاز پنج معیار به دست می‌آید .امتیاز هر معیار j در این رابطه، امتیاز رفاهی گزینه در بازه یک تا پنج تعیین می‌شود، مجموع وزن‌ها برابر یک است و ضریب تبدیل نهادی عددی میان صفر و یک است .نکته کلیدی الگو در همین ساختار ضربی است :هر قدر رابطه پرمنفعت باشد، اگر ضریب تبدیل به صفر میل کند، امتیاز رفاهی نیز به صفر میل می‌کند .به بیان سیاستی، هیچ انتخاب شریکی جای اصلاح ساختار داخلی را نمی‌گیرد.

دانشنامه علوم مدیریت
جلد ۳، شماره ۱۰، دی ۱۴۰۴
www.lajournal.ir ISSN : 2981–2070

معیارها و سنجه‌ها .۱-۴

پنج معیار الگو از ادبیات مرورشده استخراج و به‌گونه‌ای تعریف شده‌اند که با داده‌های در دسترس گمرک، بانک مرکزی و آمار هزینه و درآمد خانوار قابل محاسبه باشند .وزن‌های پیشنهادی جدول ۱ نقطه آغاز است و در کاربرد عملی باید با نظرسنجی خبرگی و آزمون .حساسیت تعدیل شود

جدول ۱ .معیارهای الگوی گزینش رفاه‌محور رابطه خارجی

معیار	پرسش راهنما	سنجه پیشنهادی	وزن پیشنهادی
پیوند با سبد مصرف خانوار	رابطه تا چه اندازه کالاهای اساسی، دارو و نهاده تولید مصرفی را تأمین می‌کند؟	سهم اقلام موجود در سبد هزینه خانوار از کل واردات از آن مبدأ؛ کشش انتقال قیمت وارداتی به قیمت خرده‌فروشی	۰٫۲۵
ارتقای فناورانه و اشتغال‌زایی	رابطه صرفاً مبادله مواد خام با کالای مصرفی است یا انتقال دانش و ارتقای زنجیره ارزش را در بر دارد؟	سهم کالای سرمایه‌ای و واسطه‌ای در واردات؛ شمار قراردادهای انتقال فناوری و سرمایه‌گذاری مشترک فعال	۰٫۲۰
اتکاپذیری و ریسک تمرکز	در صورت اختلال در رابطه، جایگزینی با چه سرعت و هزینه‌ای ممکن است؟	سهم شریک از واردات اقلام حیاتی؛ شاخص تمرکز هرفیندال مبادی واردات؛ سابقه استفاده شریک از اهرم اقتصادی	۰٫۲۰
هزینه مبادله و شفافیت قراردادی	مسیر پرداخت، بیمه و حل اختلاف تا چه اندازه روشن و کم‌هزینه است؟	تفاوت نرخ تسویه با نرخ مرجع؛ متوسط زمان و هزینه ترخیص؛ وجود سازوکار داوری در متن موافقتنامه	۰٫۱۵
پایداری زمانی و هم‌راستایی راهبردی	آیا رابطه در افق ده‌ساله دوام می‌آورد و با اولویت‌های توسعه‌ای داخلی هم‌جهت است؟	نوسان سهم شریک در پنج سال گذشته؛ انطباق حوزه همکاری با اولویت‌های سند برنامه توسعه	۰٫۲۰

ضریب تبدیل نهادی .۲-۴

ضریب تبدیل نهادی، پاسخ کمی به این پرسش است که از هر واحد منفعت ایجادشده در مرز، چه سهمی به خانوار می‌رسد .چهار مؤلفه این ضریب را می‌سازند .نخست، نظام ارزی و درجه انتقال نرخ ارز به قیمت؛ در نظام چندنرخی، بخشی از منفعت کاهش تعرفه پیش از رسیدن به مصرف‌کننده در فاصله میان نرخ‌ها ته‌نشین می‌شود .دوم، ساختار بازار واردات و توزیع؛ هرچه شمار واردکنندگان یک قلم ،کمتر باشد، انتقال قیمت به مصرف‌کننده ضعیف‌تر است .سوم، شفافیت تخصیص و نبود رانت اطلاعاتی در سهمیه‌بندی ارز و مجوز .چهارم .ظرفیت اجرایی و پیگیری موافقتنامه، یعنی وجود نهاد مشخصی که آمار را می‌پاید، اختلاف را پیگیری می‌کند و گزارش می‌دهد

این چهار مؤلفه، همان چیزی است که در ادبیات حکمرانی با عنوان معماری تصمیم و توان اجرایی دولت شناخته می‌شود .مهدویان صدر در بررسی نظام سیاست‌پژوهی ایران و نیز در الگوی مدیریت عملکرد مؤسسات مطالعات خط‌مشی نشان داده است که شکاف میان سیاست مصوب و نتیجه محقق‌شده بیشتر در حلقه اجرا و پایش شکل می‌گیرد تا در مرحله تصمیم؛ سنجش کمی همین ظرفیت نیز در مطالعه سلامت نهادی شرکت‌های دارویی ایران با سازه‌ای پنج‌بعدی آزموده شده است .برآورد عملی ضریب می‌تواند از میانگین وزنی چهار .نماگر کمی به دست آید یا در نبود داده، از داوری خبرگی در طیف پنج‌گانه استفاده شود

www.lajournal.ir ISSN : 2981–2070

گونه‌شناسی روابط خارجی از منظر رفاهی .۳-۴

ترکیب دو مؤلفه الگو، چهار وضعیت متمایز می‌سازد که در شکل ۱ آمده است .اهمیت این گونه‌شناسی در آن است که نسخه سیاستی هر خانه متفاوت است :در رابطه هدررونده مسئله در شریک نیست و اصلاح باید داخلی باشد، حال آنکه در رابطه کم‌مایه ظرفیت داخلی .وجود دارد و باید سبد شرکا بازآرایی شود

	ضریب تبدیل نهادی پایین	ضریب تبدیل نهادی بالا
کیفیت رفاهی رابطه بالا	رابطه هدررونده :دسترسی فراهم است اما منفعت پیش از رسیدن به خانوار در حلقه‌های واسط ته‌نشین می‌شود.	رابطه رفاه‌ساز :منفعت رابطه با کمترین اتلاف به قیمت، اشتغال و بهره‌وری منتقل می‌شود.
کیفیت رفاهی رابطه پایین	رابطه تشریفاتی :حجم مبادله و شمار سند بالاست و اثر رفاهی نزدیک به صفر.	رابطه کم‌مایه :ظرفیت تبدیل موجود است اما رابطه محتوای رفاهی چندانی برای تبدیل ندارد.

شکل ۱ .گونه‌شناسی روابط خارجی بر پایه کیفیت رابطه و ظرفیت تبدیل نهادی

تجربه تطبیقی :چین و عربستان .۵

چین :رابطه خارجی در خدمت راهبرد صنعتی .۱-۵

منطق گزینش شریک در چین از سال ۲۰۲۰ به بعد ذیل راهبرد گردش دوگانه تعریف شده است؛ راهبردی که بازار داخلی را محور :اصلی و مبادله خارجی را مکمل آن قرار می‌دهد .در این چارچوب، رابطه خارجی نه بر پایه حجم بلکه بر پایه کارکرد سنجیده می‌شود تأمین نهاده کمیاب، دسترسی به بازار برای ظرفیت مازاد صنعتی، و ایمن‌سازی مسیرهای انرژی و حمل .کاربست همین منطق در خلیج فارس، الگوی همکاری همزمان با تهران و ریاض را ساخته است؛ رفتاری که پژوهشگران آن را نوعی پوشش‌دهی راهبردی در دیپلماسی .اقتصادی توصیف کرده‌اند

در سوی تبدیل داخلی اما تجربه چین هشداردهنده است .سهم مصرف خانوار در اقتصاد چین سال‌هاست پایین‌تر از میانگین اقتصادهای هم‌اندازه مانده و بخش بزرگی از منابع به تشکیل سرمایه ثابت هدایت می‌شود .برنامه ویژه تحریک مصرف در سال ۲۰۲۵ و سپس نخستین برنامه پنج‌ساله اختصاصی مصرف که در تیر ۱۴۰۵ به تصویب رسید، کوششی است برای جبران همین کاستی؛ در گزارش‌های رسمی آمده که مصرف در سال ۲۰۲۵ حدود ۵۲ درصد رشد تولید ناخالص داخلی را تأمین کرده است .با این حال بخش عمده حمایت‌ها همچنان در قالب طرح‌های جایگزینی کالا و یارانه خرید اعمال می‌شود که خانوار را بیشتر به‌عنوان مجرای عبور منابع به سمت تولیدکننده می‌بینند تا هدف مستقل سیاست .برخی اقتصاددانان از همین رو پیشنهاد کرده‌اند چین هدف کمی مشخصی برای رساندن سهم مصرف خانوار به .نیمی از تولید ناخالص داخلی تعیین کند

،درس این تجربه برای بحث ما دولایه است .لایه نخست، برتری منطق کارکردی بر منطق حجمی در گزینش شریک است .لایه دوم ،که کمتر دیده می‌شود، این است که حتی منسجم‌ترین دستگاه گزینش شریک نیز اگر هدف رفاهی صریح و قابل سنجش نداشته باشد .منفعت رابطه را به سمت تولید و سرمایه هدایت می‌کند نه به سمت خانوار

عربستان :رابطه خارجی گره‌خورده به شاخص‌های برنامه ملی ۲۰-۵

عربستان مسیر دیگری رفته است. در چارچوب سند چشم‌انداز ۲۰۳۰، هر رابطه خارجی به تحقق شاخص‌های کمی مشخصی گره .خورده و پرسش اصلی در ارزیابی شرکا این است که چه سهمی از هدف تنوع‌بخشی، اشتغال شهروندان و توسعه خدمات را تأمین می‌کنند در سطح راهبرد کلان، رفتار ریاض را می‌توان هم‌ترازی چندگانه و پوشش‌دهی نامید؛ حفظ پیوند امنیتی با غرب، گسترش پیوند اقتصادی با شرق و پرهیز از انتخاب قطعی میان دو قطب .بررسی حضور کشورهای خلیج فارس در سازمان همکاری شانگهای نشان می‌دهد این .حضور بیش از آنکه هم‌پیمانی باشد، ابزار افزایش قدرت چانه‌زنی و کاهش وابستگی به یک شریک واحد است

آنچه تجربه عربستان را از حیث بحث حاضر مهم می‌کند، وجود سازوکار صاحب‌دار برای تبدیل رابطه به منفعت داخلی است :صندوق سرمایه‌گذاری عمومی به‌عنوان مجرای هدایت سرمایه، الزامات محتوای داخلی در قراردادها، و برنامه انتقال دفاتر منطقه‌ای شرکت‌های خارجی که سرمایه‌گذاری خارجی را به اشتغال و خدمات محلی متصل می‌کند .نتایج گزارش‌شده در سال‌های اخیر شامل رشد فعالیت‌های .غیرنفتی در حدود ۴٫۵ درصد، کاهش نرخ بیکاری به حدود ۷ درصد و افزایش مشارکت اقتصادی زنان فراتر از هدف تعیین‌شده است

در عین حال، ارزیابی متوازن نیازمند دیدن حلقه‌های ناتمام است .سهم صادرات غیرنفتی از تولید غیرنفتی هنوز فاصله محسوسی با هدف برنامه دارد و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پایین‌تر از سطح هدف‌گذاری‌شده مانده است .به بیان الگوی این مقاله، ضریب تبدیل در عربستان بالا اما نامتوازن است :در مسیر اشتغال و خدمات کارآمد عمل کرده و در مسیر صادرات و بهره‌وری هنوز به بلوغ نرسیده .است

جمع‌بندی تطبیقی ۳-۵

مقایسه دو مورد نشان می‌دهد وجه اشتراک آنها انتخاب شریک خاص نیست، بلکه وجود پاسخ روشن به سه پرسش است :رابطه در خدمت کدام هدف داخلی است، کدام نهاد مسئول تبدیل آن به منفعت است، و موفقیت با کدام عدد سنجیده می‌شود .جدول ۲ این مقایسه .را جمع‌بندی کرده است

جدول ۲ .مقایسه منطق گزینش و سازوکار تبدیل در چین و عربستان و دلالت آن برای ایران

مؤلفه	چین	عربستان	دلالت برای ایران
منطق گزینش شریک	کارکردی؛ تابع راهبرد گردش دوگانه و ارتقای صنعتی	هدف‌محور؛ تابع شاخص‌های کمی سند چشم‌انداز ۲۰۳۰	جایگزینی معیار حجم مبادله با معیار کارکرد و هدف
سازوکار تبدیل داخلی	سیاست صنعتی، برنامه‌های تحریک مصرف و یارانه خرید	صندوق سرمایه‌گذاری عمومی، الزام محتوای داخلی، جذب دفاتر منطقه‌ای	تعیین نهاد متولی مشخص با اختیار و بودجه پایش
سنجه موفقیت	سهم مصرف در رشد، ارتقای جایگاه در زنجیره ارزش	سهم غیرنفتی، نرخ بیکاری، مشارکت نیروی کار	تعریف سنجه رفاهی خانوار برای هر موافقتنامه
مدیریت ریسک تمرکز	تنوع مبادی انرژی و همکاری همزمان با رقبای منطقه‌ای	هم‌ترازی چندگانه و پرهیز از انتخاب قطعی میان دو قطب	تعیین سقف سهم یک مبدأ در واردات اقلام حیاتی
حلقه ناتمام	سهم پایین مصرف خانوار و هدایت منابع به سرمایه‌گذاری	عقب‌ماندگی صادرات غیرنفتی و جذب سرمایه خارجی از هدف	پرهیز از تکرار هر دو خطا در طراحی سیاست

دانشنامه علوم مدیریت
جلد ۳، شماره ۱۰، دی ۱۴۰۴
www.lajournal.ir ISSN : 2981–2070

۶-کاربست الگو برای ایران

آزمون خوب برای الگو، موافقتنامه ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا است .از منظر معیار نخست، بخش قابل توجهی از کالاهای مشمول ترجیحات در گروه غلات، روغن‌های خوراکی، محصولات فلزی و ماشین‌آلات قرار دارد که پیوند مستقیم و غیرمستقیم با سبد خانوار دارد؛ پس امتیاز این معیار بالاست .از منظر معیار سوم، تمرکز جغرافیایی و همپوشانی شرکا با یک بلوک سیاسی واحد، امتیاز اتکاپذیری را پایین می‌آورد .از منظر معیار چهارم، مسیر تسویه و بیمه همچنان پرهزینه و کم‌شفاف است .آنچه سرنوشت نهایی این موافقتنامه را تعیین می‌کند اما ضریب تبدیل است :در نظامی که نرخ ارز مرجع و بازار فاصله معناداری دارند و شمار واردکنندگان اقلام اساسی محدود است، کاهش تعرفه از ۲۰ به ۴٫۵ درصد پیش از رسیدن به قفسه فروشگاه در حاشیه سود حلقه‌های واسط جذب می‌شود .در چنین وضعی رابطه، بر پایه .گونه‌شناسی شکل ۱، در خانه هدررونده می‌نشیند

جدول ۳ کاربست نمایشی الگو را برای چهار گزینه رابطه نشان می‌دهد .امتیازها در این جدول جنبه آموزشی دارند و برای تبیین .سازوکار محاسبه آمده‌اند، نه به‌عنوان برآورد تجربی؛ محاسبه واقعی مستلزم داده‌های تفصیلی گمرک و بودجه خانوار است

جدول ۳ .کاربست نمایشی الگو برای چهار گزینه رابطه خارجی ایران)امتیاز یک تا پنج(

گزینه رابطه	سبد خانوار	ارتقای فناورانه	اتکاپذیری	هزینه مبادله	پایداری	مجموع وزنی
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۴	۲	۲	۳	۳	**۲٫۸۵**
چین	۴	۴	۲	۳	۴	**۳٫۴۵**
همسایگان منطقه‌ای غرب آسیا	۳	۳	۴	۴	۳	**۳٫۳۵**
شرق و جنوب شرق آسیا	۳	۴	۳	۳	۴	**۳٫۴۰**

نکته‌ای که جدول آشکار می‌کند این است که فاصله امتیاز گزینه‌ها در مجموع وزنی چندان زیاد نیست؛ آنچه رتبه‌بندی نهایی را جابه‌جا می‌کند ضریب تبدیل است که به‌طور یکسان بر همه گزینه‌ها ضرب می‌شود .به زبان سیاستی، اگر ضریب تبدیل از حدود نیم پایین‌تر باشد، بحث بر سر انتخاب میان شرکا اهمیت درجه دومی پیدا می‌کند و اولویت به اصلاح نظام ارزی، ساختار توزیع و شفافیت .تخصیص منتقل می‌شود

بر همین پایه، پنج پیشنهاد برای دستور کار سیاست‌گذاری قابل طرح است .نخست، الزام تهیه پیوست رفاهی برای هر موافقتنامه تجاری پیش از امضا، شامل برآورد اثر بر سبد هزینه دهک‌های پایین و پایش سالانه پس از اجرا .دوم، تعیین نهاد متولی تبدیل با اختیار دسترسی همزمان به داده‌های گمرک، بانک مرکزی و آمار هزینه و درآمد خانوار .سوم، تعریف سقف هشدار برای سهم یک مبدأ واحد در واردات اقلام حیاتی و الزام به برنامه جایگزینی در صورت عبور از آن .چهارم، پیوند دادن تخصیص ترجیحات تعرفه‌ای به قیمت نهایی مصرف‌کننده به‌جای تمرکز صرف بر ارزش وارداتی .پنجم، ارائه گزارش سالانه اثر رفاهی روابط خارجی به مجلس شورای اسلامی، به‌گونه‌ای .که کارنامه سیاست خارجی اقتصادی با عددی سنجیده شود که خانوار آن را احساس می‌کند

سنجش پیشرفت این دستور کار نیازمند نماگرهایی است که سلامت و کارآمدی خود دستگاه مجری را نیز بسنجند؛ ادبیات سلامت نهادی و پیوند آن با حکمرانی توسعه پایدار، مجموعه‌ای از این نماگرها را در اختیار می‌گذارد که با اندکی بازتعریف برای حوزه تجارت .خارجی قابل استفاده است

این پیشنهادها با جهت‌گیری‌های قانون برنامه هفتم پیشرفت در حوزه تجارت خارجی و بهبود معیشت هم‌سو است، با این تفاوت که ،سنجه ارزیابی را از سطح کلان به سطح خانوار می‌آورد .تجربه دو دهه گذشته نشان داده اهداف کمی تجاری بدون سازوکار پایش رفاهی .به آمار مبادله بسنده می‌کنند و پرسش اصلی را بی‌پاسخ می‌گذارند

www.lajournal.ir ISSN : 2981–2070

نتیجه‌گیری ۷.

این مقاله کوشید نشان دهد که پرسش درست در سیاست خارجی اقتصادی، انتخاب میان شرق و غرب یا شمار موافقتنامه‌ها نیست؛ پرسش این است که هر رابطه پس از عبور از ساختار داخلی چه سهمی از منفعت را به خانوار می‌رساند .الگوی پیشنهادی این پرسش را به دو مؤلفه قابل سنجش تجزیه می‌کند :کیفیت رفاهی رابطه که با پنج معیار مشخص ارزیابی می‌شود، و ضریب تبدیل نهادی که سرنوشت نهایی منفعت را تعیین می‌کند .ساختار ضربی الگو حامل یک هشدار روشن است؛ ضعف در تبدیل داخلی با هیچ انتخاب هوشمندانه‌ای در .سطح شریک جبران نمی‌شود

خوانش تطبیقی دو تجربه چین و عربستان همین نکته را از دو زاویه تأیید کرد .چین گزینش شریک را به منطق کارکردی مجهز کرده اما در نبود هدف رفاهی صریح، منفعت رابطه به سمت تولید و سرمایه رفته و اصلاح آن اکنون به یک برنامه اختصاصی برای مصرف ،نیاز پیدا کرده است .عربستان هدف رفاهی و نهاد متولی داشته اما تبدیل آن در مسیر صادرات و بهره‌وری هنوز ناتمام است .برای ایران .آزمون فوری همان موافقتنامه اوراسیا است که بدون اصلاح نظام ارزی و ساختار توزیع، احتمالاً در گونه رابطه هدررونده باقی می‌ماند

محدودیت اصلی این پژوهش، مفهومی بودن الگو و نبود آزمون تجربی وزن‌ها و ضرایب است .گام بعدی، برآورد ضریب تبدیل نهادی برای اقتصاد ایران با داده‌های تابلویی استانی و سنجش کشش انتقال قیمت وارداتی به قیمت خرده‌فروشی در اقلام منتخب سبد خانوار است؛ کاری که می‌تواند الگو را از یک چارچوب داوری به ابزار محاسباتی سیاست‌گذاری بدل کند.

مراجع

۱. بابایی، سلمان؛ امین‌رشتی، نرسیس و سیفی‌پور، رویا)۱۳۹۵» .(تاثیر ساختار سرمایه‌گذاری بر شاخص عملکرد زیست‌محیطی در .کشورهای نفتی«، فصلنامه مجلس و راهبرد، دوره ۲۳، شماره ۸۵، صص ۱۶۹–۱۹۸

۲. قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران)۱۴۰۳–۱۴۰۷(، مصوب ۱۴۰۳، تهران :مجلس شورای اسلامی.

۳. مهدویان صدر، مهدی)۱۴۰۴» .(از فهرست اصول تا معماری تصمیم :یافته‌های نوین حکمرانی خوب در نظام سلامت و الگویی برای .ایران«، دانشنامه علوم مدیریت، دوره ۳، شماره ۷، صص ۸۱–۹۰

۴. مهدویان صدر، مهدی)۱۴۰۵ .(نظام سیاست‌پژوهی ایران، تهران :انتشارات هورین.

۵. ۶-۷۷-۶۳۵۰-۶۰۰-۹۷۸ .(عملکرد مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شابک ۱۳۹۸(.مهدویان صدر، مهدی و بابایی، سلمان

۶. مهدویان صدر، مهدی؛ دانشفرد، کرم‌اله و گیوریان، حسن) ۱۴۰۰» .(ارائه الگوی مفهومی مدیریت عملکرد در مؤسسات مطالعات خط‌مشی)مورد مطالعه :مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی«(، فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، سال ۹، شماره ۴ .)پیاپی ۲۰(، ص ۱۰۷

۷. موافقتنامه تجارت آزاد میان جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن)۱۴۰۲(، لازم‌الاجرا از ۲۵ اردیبهشت .کمیسیون اقتصادی اوراسیا، ۱۴۰۴

۸. Aiyar, S., Chen, J., Ebeke, C., et al., “Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism,” IMF Staff Discussion Note SDN/۲۰۲۳/۰۰۱, International Monetary Fund, Washington, DC, ۲۰۲۳.

۹. Baldwin, D. A., Economic Statecraft, Princeton University Press, Princeton, ۱۹۸۵.

۱۰. Campos, R. G., Estefania-Flores, J., Furceri, D., and Timini, J., “Geopolitical fragmentation and trade,” Journal of Comparative Economics, vol. ۵۱, no. ٤, ۲۰۲۳.

۱۱. Eurasian Economic Commission, “Full-fledged Free Trade Agreement between the EAEU and Iran entered into force,” Moscow, May ۲۰۲۵.

۱۲. Farrell, H., and Newman, A. L., “Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion,” International Security, vol. ٤٤, no. ۱, pp. ٤۲–۷۹, ۲۰۱۹.

۱۳. Fernández-Villaverde, J., Mineyama, T., and Song, D., “Are We Fragmented Yet? Measuring Geopolitical Fragmentation and Its Causal Effects,” NBER Working Paper No. ۳۲٦۳۸, Cambridge, MA, ۲۰۲٤.

www.lajournal.ir ISSN : 2981–2070

۱٤. Fontagné, L., Rocha, N., Ruta, M., and Santoni, G., “The Economic Impact of Deepening Trade Agreements,” World Bank Economic Review, ۲۰۲۳.

۱٥. Gereffi, G., Humphrey, J., and Sturgeon, T., “The governance of global value chains,” Review of International Political Economy, vol. ۱۲, no. ۱, pp. ۷۸–۱۰٤, ۲۰۰٥.

۱٦. Gopinath, G., Gourinchas, P.-O., Presbitero, A. F., and Topalova, P., “Changing global linkages: A new Cold War?” Journal of International Economics, vol. ۱٥۳, ۲۰۲٥.

۱۷. Gopinath, G., Gourinchas, P.-O., Presbitero, A. F., and Topalova, P., “Changing Global Linkages: Bridging Geopolitical Fragments,” AEA Papers and Proceedings, vol. ۱۱٥, pp. ٦۰٥–٦۱۰, ۲۰۲٥.

۱۸. Hirschman, A. O., National Power and the Structure of Foreign Trade, University of California Press, Berkeley, ۱۹٤٥.

۱۹. International Monetary Fund, “How Vulnerable Is Sub-Saharan Africa to Geoeconomic Fragmentation?” IMF Working Paper WP/۲٤/۸۳, Washington, DC, ۲۰۲٤.

۲۰. International Monetary Fund, Saudi Arabia: ۲۰۲٥ Article IV Consultation – Staff Report, Washington, DC, ۲۰۲٥.

۲۱. Javorcik, B., Kitzmüller, L., Schweiger, H., and Yıldırım, M. A., “Economic costs of friendshoring,” The World Economy, vol. ٤۷, no. ۷, pp. ۲۸۷۱–۲۹۰۸, ۲۰۲٤.

۲۲. Kuik, C.-C., “The essence of hedging: Malaysia and Singapore’s response to a rising China,” Contemporary Southeast Asia, vol. ۳۰, no. ۲, pp. ۱٥۹–۱۸٥, ۲۰۰۸.

۲۳. Mahdavian Sadr, M., Daneshfard, K., and Givarian, H., “Performance Management Model of Policy Studies System in Iran’s Geography (Case Study: Research Center of the Islamic Consultative Assembly),” Journal of Technology in Entrepreneurship and Strategic Management, vol. ٤, no. ۱, pp. ۱–۱٥, ۲۰۲٥.

۲٤. Mahdavian Sadr, M., “Institutional Health: The Missing Governance Link for Achieving Sustainable Development,” ۱٤th International Conference on Management, Accounting and Economics in Sustainable Development, Tehran, ۲۰۲٦.

۲٥. Mahdavian Sadr, M., and Hassani, E., “Assessing Institutional Health in Iranian Pharmaceutical Companies: A Descriptive Cross-Sectional Study,” Journal of Management Science in Industry, vol. ٥, no. ۱, pp. ۳۷–٤۷, ۲۰۲٦.

۲٦. Papageorgiou, M., and Jamali, A. B., “Standing in-between: Gulf States in the Shanghai Cooperation Organisation under new security dynamics,” Journal of Asian Security and International Affairs, ۲۰۲٥.

۲۷. Porto, G. G., “Using survey data to assess the distributional effects of trade policy,” Journal of International Economics, vol. ۷۰, no. ۱, pp. ۱٤۰–۱٦۰, ۲۰۰٦.

۲۸. Qin, Q., and Razali, S. Z. B., “Strategic Hedging in a Multipolar World: Saudi Arabia’s Foreign Policy Transformation Under Vision ۲۰۳۰,” Journal of Liberty and International Affairs, vol. ۱۱, no. ۳, ۲۰۲٥.

۲۹. Roach, S. S., “China Needs a Consumption Target,” Project Syndicate, ۲۷ October ۲۰۲٥.

۳۰. State Council of the People’s Republic of China, Special Action Plan to Boost Consumption, Beijing, ۲۰۲٥.

۳۱. State Council of the People’s Republic of China, Five-Year Plan for Expanding Consumption, Beijing, July ۲۰۲٦.

۳۲. Vision ۲۰۳۰, Annual Report ۲۰۲٤, Kingdom of Saudi Arabia, Riyadh, ۲۰۲٥.

۳۳. Winters, L. A., and Martuscelli, A., “Trade liberalization and poverty: What have we learned in a decade?” Annual Review of Resource Economics, vol. ٦, pp. ٤۹۳–٥۱۲, ۲۰۱٤.

۳٤. World Bank, The Distributional Impacts of Trade: Empirical Innovations, Analytical Tools, and Policy Responses, World Bank, Washington, DC, ۲۰۲۱.

۳٥. World Trade Organization, World Trade Report ۲۰۲٤: Trade and Inclusiveness, WTO, Geneva, ۲۰۲٤.